

Počeci „dugog“ ili „kamenitog“ putovanja Republike Hrvatske prema Europskoj uniji, 1990.-1991. - pravnohistorijska gledišta

Vukas, Budislav; Dagen, Tomislav

Source / Izvornik: **Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, 2019, X, 425 - 445**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.32984/gapzh.10.1.18>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:559013>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-18**

PRAVI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Dr. sc. Budislav Vukas, ml.*

Dr. sc. Tomislav Dagen**

POČETCI „DUGOG“ ILI „KAMENITOG“ PUTOVANJA REPUBLIKE HRVATSKE PREMA EUROPSKOJ UNIJI, 1990. – 1991. – PRAVNOPOVIJESNA GLEDIŠTA

Procesi pristupanja Republike Hrvatske u punopravno članstvo EU-a iznimno su kompleksni i vrlo specifični u odnosu na većinu država srednjoeuropskog i jugoistočnoeuropskog prostora. U usporedbi sa svim državama članicama koje su EU-u pristupale u veliku proširenju 2004. te 2007. RH susretala se s mnogim bitno drukčijim izazovima, pa nije rijetko da su se u brojnim napisima pristupanja RH EU-u upotrebljavali najrazličitiji atributi kao 'dugo putovanje' (M. Staničić) ili 'kamenito putovanje – Steiniger Weg' (G. Sander, B. Vukas, ml.) i drugi.

Pristupanje RH euroatlantskim integracijama i njezin povratak u zapadnoeuropski civilizacijski krug bio je cilj gotovo svih novoformiranih političkih stranaka i intelektualnih krugova 1990., kao i novog vodstva Republike Hrvatske izabrana na prvoj sjednici višestranačkog Sabora 30. svibnja 1990.

Jugoslavenska kriza te sve otvorenija velikosrpska agresija i rat protiv Republike Hrvatske bitno će determinirati odnose RH i tadašnjeg EEZ-a. Tako će sadržaj njihovih početnih odnosa biti poglavito uvjetovan pokušajima EEZ-a i drugih europskih organizacija za ublažavanje krize, nastojanjima posredovanja u prvim oružanim sukobima i doprinosima uspostavi mira u vremenu otvorene agresije koja će prijetiti opstanku same države.

Autori ovog rada preko pravnih izvora institucija EEZ-a, odredaba tadašnjega europskog prava te međunarodnog prava pokušat će pokazati početke odnosa RH i EEZ-a, napose nakon proglašenja državne neovisnosti 8. listopada 1991. Cilj je navedena istraživanja predstaviti ulogu EEZ-a u tim vrlo specifičnim bilateralnim odnosima i važnost svih tih zbivanja za kreaciju daljnjih odnosa, osobito nakon međunarodnog priznanja RH.

Ključne riječi: EEZ; posredovanje; diplomacija; međunarodno priznanje.

* Dr. sc. Budislav Vukas, ml., redoviti profesor na Katedri za povijest prava i države Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (Full Professor, Chair of the History of Law and State, Faculty of Law, University of Rijeka): bvukas@pravri.hr

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0976-9169

** Dr. sc. Tomislav Dagen, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku (The Academy of Arts and Culture in Osijek): tdagen@net.hr

1. UVOD – PET GODINA OD „POVRATKA KUĆI“

„Dobro došli u Europsku uniju, dobro došli kući!“ bio je zaključak govora što ga je na zagrebačkom Trgu bana Josipa Jelačića u svečarskoj prigodi ulaska RH u Europsku uniju 1. srpnja 2013. izrekao Martin Schulz, tada na dužnosti predsjednika Europskog parlamenta.¹ Bio je to vrlo simboličan trenutak okončanja duga, izazovna i bremenita vremena pridruživanja Republike Hrvatske Europskoj uniji, čijih se pet godina obilježava u ovim mjesecima, s imperativima rezimiranja prvih postignuća hrvatskoga članstva.

„Povratak kući“ svakako je izraz koji vrlo precizno prikazuje hrvatski položaj u strukturi međunarodnih odnosa, ali i u općemu povijesnom kontekstu. O hrvatskoj pripadnosti i dubokoj ukorijenjenosti u europski kontekst mnogo je pisano, a argumentata je obilje te su oni jasni i nedvosmisleni.² Hrvatska je u svim povijesnim razdobljima i vremenima slijedila zadanosti europskog prostora i identiteta i, unatoč mnogim sasvim posebnim izazovima s kojima se suočavala, te je vrijednosti nastojala dijeliti i artikulirati. Njezina je država ili državnost³ uvijek svezana modelom europskih odnosa njezina vremena, od srednjovjekovnoga samostalnog kraljevstva do različitih oblika personalnih i realnih unija. Hrvatsku zahvaćaju i lomovi XVI. i XVII. stoljeća koji će voditi urušavanju europskoga kršćansko-univerzalističkog koncepta i modernim razdobljima s novim diplomatskim realitetima čiji će početak označiti Vestfalski mir 1648. I u izgradnji hrvatskih institucija i njihove modernizacije snažan je utjecaj „europske jezgre“ koji je unatoč različitu gospodarskom razvitku hrvatskih zemalja neupitan. Na ovome mjestu ne možemo ulaziti u daljnje i dublje analize hrvatske pripadnosti zapadnome i srednjoeuropskome civilizacijskom krugu, no upravo je propitivanje te pripadnosti bilo vrlo aktualno u godinama hrvatskoga „dugog putovanja“ prema punopravnom članstvu u EU-u. O njima se vrlo izvorno i relevantno raspravljalo u mnogim intelektualnim žarištima i segmentima hrvatskoga društva.⁶

Poseban interes za hrvatsko članstvo u europskim integracijama i unatoč aktualnim izazovima pred kojima se danas nalazi EU – osim naznačene povijesne pripadnosti

¹ „Prvi dan velike prilike – dobrodošla Hrvatska, dobrodošla kući“, „Novi list“, 1. srpnja 2013., str. 4 i 5 (broj 21.425, godina LXVII).

² Čepulo 2012.

³ Vukas, ml. 2017.

⁴ Taj izraz rabi Dalibor Čepulo koji razmatra i uspoređuje procese modernizacije hrvatskih državnih institucija onim europskim. Vidi više Čepulo 2003, 13 i dalje.

⁵ Mnogi su izrazi i atributi rabljeni u kontekstu procesa pridruživanja RH Europskoj uniji. Kao primjer u ovom radu navodimo „Dugo putovanje Hrvatske u Europsku Uniju“, prema Staničić 2005; u radu se rabi i izraz „kamenito putovanje“, vidi Sander; Vukas, ml. 2009. Stvarajući strukturu dvadeset godina povijesti samostalne Hrvatske, Ivo Goldstein razdoblje nakon 2000. godine određuje naslovom: „Na putu prema EU: nada, razvoj i kriza“, Goldstein 2010, 285 i dalje.

⁶ Za primjer možemo navesti tematski broj časopisa „Kolo“ Matice Hrvatske; „Kolo“ – Časopis Matice Hrvatske, prosinac 2004.

Hrvatske europskom kontekstu – potaknut je i vrlo posebnim i kompleksnim procesima „dugog putovanja“, koje je u usporedbi s drugim državama članicama EU-a iz nekadašnjega Istočnog bloka, bilo sasvim specifično i potpuno neusporedivo. Iako je pridruživanje RH bio jedan od temeljnih ciljeva velike većine političkih stranaka koje nastaju 1989./1990. te konzekventno tomu i nove hrvatske demokratske vlasti konstituirane 30. svibnja 1990., ukupni će izazovi navedenih procesa biti vrlo složeni. U prvom redu naznačeni su izazovi bili vezani za kompleksnost jugoslavenske krize, raspad države te velikosrpsku agresiju protiv Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, insuficijentnost hrvatskih demokratskih mehanizama i demokratskog funkcioniranja državnih institucija nastao zbog nepostojanja hrvatske parlamentarne kulture; ali i vrlo složenih posljedica navedenih trendova, napose gospodarskih ali i diplomatskih (čak i neuobičajenih bilateralnih sporova nevezanih za proces pristupnih pregovora RH s EU-om). Sve su to tek naznačeni razlozi zbog čega je hrvatsko „dugo putovanje“ trajalo više od dva desetljeća unatoč visokim početnim pozicijama. Jer hrvatska je država 1990. bila gotovo najrazvijenija u usporedbi s drugim državama koje su isticale jednake vanjskopolitičke ciljeve.

Početak novih bilateralnih odnosa RH i EEZ-a pronalazimo tek u okolnostima složenosti jugoslavenske krize iako su odnosi bivše jugoslavenske federacije i EEZ-a postojali i znatno prije. Vrijeme početaka tih odnosa ipak nije imalo nikakve atribute optimizma. Snažna potpora europskih država opstojnosti i demokratizaciji Jugoslavije, izbjegavanje bilo kakvih pregovora s „dijelovima jugoslavenske države“, kako je to naveo Jacques Poos u ljeto 1991., nisu davali nikakve izgleda.⁷ Teško je to ustvrditi, ali složenost jugoslavenske krize i okrutnost velikosrpske agresije bit će oni čimbenici koji će inicirati i artikulirati odnose RH u EU-u.

2. TEMELJNO O DIPLOMATSKIM ODNOSIMA SFRJ-A I EEZ-A – PRETPOSTAVKE STVARANJA BILATERALNIH ODNOSA RH S EUROPSKIM INTEGRACIJAMA

Kako bismo mogli govoriti o diplomatskim odnosima između Republike Hrvatske i Europske ekonomske zajednice s početka 90-ih godina prošloga stoljeća, valja uzeti u razmatranje i razumjeti one činjenice koje upućuju na opću genezu (povijesni slijed) odnosa Europske ekonomske zajednice s ovdašnjim prostorom. U tom smislu treba jasno i nedvosmisleno naznačiti da je dugogodišnja diplomatska suradnja Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije postojala u dugom razdoblju. Iz tih će odnosa spletom političkih i drugih geopolitičkih/pravnih okolnosti (oružani sukob/rat/ratovi) proisteći diplomatski odnosi Europske ekonomske zajednice i Republike Hrvatske kao suverene i međunarodno priznate države.

⁷ Navedeno prema sjećanjima Vladimira Šeksa, u vrijeme navoda (1991.) potpredsjednika Hrvatskog sabora i člana Ustavnog suda SFRJ-a, Šeks 2015, 166.

Kako bi se mogla stvoriti jasna slika diplomatskog/vanjskopolitičkog postupanja Europske ekonomske zajednice s početka 90-ih godina do prijelomnog 25. lipnja 1991., valja upozoriti na činjenicu da je Europska ekonomska zajednica s bivšom Jugoslavijom 2. prosinca 1967. godine zaključila Deklaraciju o međusobnim odnosima⁸, a 1968. godine otvorena je Stalna misija pri Europskoj ekonomskoj zajednici u Bruxellesu, čime je nedvojbeno iskazana jasna politička volja o izgradnji međusobnih odnosa. Politička poruka stvaranja diplomatskih odnosa bila je bez dvojbe vezana za geostrateški položaj bivše Jugoslavije u vremenu blokovske podjele Europe.⁹ Geopolitičke okolnosti hladnoratovske podjele utjecat će na ekonomske, kao i na diplomatske odnose Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije. U smislu afirmacije specifičnosti položaja Jugoslavije u geopolitičkim okolnostima Europska ekonomska zajednica s bivšom će Jugoslavijom 1970. i 1973. godine sklopiti nepreferencijalni trgovinski sporazum, čime će bivša Jugoslavija dobiti povlašten status s recipročnim koncesijama te će biti uključena u sustav opće sheme preferencijala.¹⁰ Takvi ekonomski odnosi rezultirat će vanjskopolitičkom/diplomatskom akcijom otvaranjem Stalne misije Europske ekonomske zajednice u Beogradu krajem 1980. godine.¹¹

Razvoj događanja u Jugoslaviji s početka 80-ih godina iznjedrit će prvo vanjskopolitičko postupanje/praćenje stanja u zemlji i praćenje odnosa koji nadilaze ekonomsku razinu bilateralnih odnosa i ne nalaze se u sferi ekonomskih odnosa između Zajednice i Jugoslavije prema sporazumu o suradnji. To je vidljivo u izražavanju zabrinutosti pojedinih tijela Europske ekonomske zajednice zbog demonstracija na Kosovu 1981. godine, konkretno u Rezoluciji o Kosovu Europskog parlamenta od 17. rujna 1981. godine.¹²

⁸ O zaključenoj Deklaraciji između EEZ-a i bivše Jugoslavije vidi više na mrežnoj stranici <http://www.eubrussels.mfa.gov.rs/rs/lat/doktext.php?subaction=showfull&id=1379508889&ucat=206&temčlate=MeniENG&/> (2. 11. 2018.).

⁹ Upravo činjenicu važna geostrateškog položaja bivše Jugoslavije u vremenu blokovske podjele Europe primjećuju i Artisien, F. R. Patrick i Holt, Stephen u: Yugoslavia and the EEC in the 1970's, *Journal of Common Market Studies*, vol. 18, 4, 1980, 355–369. U istom tekstu autori navode: „Proširenje ograničenih trgovinskih povlastica trebalo je da podrži nezavisnost Jugoslavije od Istočnog bloka i proširi utjecaj EEZ na jednu od tampon država.“

¹⁰ *Trade Agreement between the European Economic Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia*, OJ L, 224, 13. kolovoza 1973. Dostupno na http://europa.eu/rapid/press-releas_MEMO-85-92_en.htm/2.11.2018. O samom potpisanom Trgovinskom sporazumu između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije vidi i u *Bulletin of the European Communities*, 7/8, 1973, volume 6, 62–63. Također o sadržaju trgovinskih sporazuma između Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije vidi više u *Yugoslavia and the European Community, Europe information, Spokesman's Group and Directorate General for information, Bruxelles, 20/79, srpanj 1979.*, 4.

¹¹ *Europe information, Commission of the European Communities, Directorate-General Information, Communication, Culture, The European community and Yugoslavia*, srpanj 1988., 13.

¹² *European Communities, European Parliament, Working Documents, 1981-1982.*, 17. rujna 1981., *Document 1-500/81, Motion for a resolution tabled by Mr Israel, Mr Remilly, Mr Habsburg, Mrs Maij-Weggen, Mr Pannella, Mrs Rabbethge, Mr Barbi, Lord Bethell, Mr Janssen van Raay, Mr Luckerland, Mr Diligent, pursuant to Rule 47*

Kako je ekonomska/gospodarska i politička kriza u Jugoslaviji sredinom i s kraja 80-ih godina bila sve izraženija i sve se više intenzivirala, Europska ekonomska zajednica počela je od primarne misije i primarnog odnosa s Jugoslavijom važniji sadržaj odnosa usmjeravati i na politička pitanja/zbivanja koja su se u glavnoj mjeri odnosila na sveobuhvatnost političke i gospodarske krize i ukupna stanja u zemlji. U prilog navedenoj prosudbi ide i činjenica zbivanja iz ožujka 1988. godine vezana za sastanak ministara vanjskih poslova Europske ekonomske zajednice i izjave zapadnonjemačkog ministra vanjskih poslova Hans-Dietricha Genschera i predsjednika Europske komisije Jacquesa Delorsa, koji su ostale kolege upozorili da je „Jugoslavija pred gospodarskim slomom, pa i mogućim političkim raspadom.“¹³

3. NOVE DIMENZIJE JUGOSLAVENSKE KRIZE 1990./1991. – PRVE NAZNAKE ODNOSA RH S EEZ-OM

Politički raspad i disolucija jugoslavenske federacije odvijat će se usporedno s razvojem događanja na europskome geopolitičkom obzorju s kraja 80-ih godina, gdje će zbog slabljenja utjecaja Sovjetskog Saveza na zemlje Istočnog bloka doći do razvoja prvih demokratskih procesa. Val demokratskih promjena zahvaća i jugoslavenske prostore, koji imaju svoje posebnosti u odnosu na navedeni Istočni blok. Tu se javljaju i razvijaju osobiti i različiti oblici nacionalizma kod pojedinih republika, koji su bili u suprotnosti s unitarizmom ili potpora njemu, a što će voditi jačanju krize, početcima oružanih sukoba, ratu i ratovima. U okolnostima složenih zbivanja proizročenih padom Berlinskog zida i otvaranja istočne Europe, Europska ekonomska zajednica pitanjima početaka jugoslavenske krize i prvih naznaka disolucije jugoslavenske federacije nije davala važnost prioriteta vanjskopolitičkog pitanja. Osnovne su intencije njezine vanjskopolitičke akcije usmjerene prema pitanjima ujedinjenja Njemačke, stanju u Sovjetskom Savezu i poslije tijekom 1990. stanju u Perzijskom zaljevu. Baš će se činjenica javnoga i snažna neslaganja najvećih zapadnoeuropskih sila u vezi s budućnosti Njemačke jasno odraziti, kako navodi Glaurdić, i na „koordinaciju njihovih akcija u vezi sa situacijom u Jugoslaviji“¹⁴

Promjene položaja oslabljene jugoslavenske države u okolnostima sloma istočnog svijeta, SSSR-a i monolitnoga komunističkog bloka te nestanak posebna položaja i njezina međunarodnog utjecaja bitno će izmijeniti i njezin diplomatski položaj s EEZ-om, ali i interes Zajednice prema Jugoslaviji. Jugoslavija time potpuno gubi svoj

of the Rules of Procedure on the situation in Kosovo, Yugoslavia. Dostupno na http://aei.pett.edu/62663/1/EPWD_2pp_B10_78.pdf (3. 11. 2018.).

¹³ Glaurdić 2011, 23, a citirano prema Palmer, John: Yugoslavia Close to Disintegration: EEC Ministers get Warnings on Belgrade's Predicament, Guardian, 7. ožujka 1988.

¹⁴ *Ibid.*, 72, 73.

„posebni tretman“ u percepciji zapada¹⁵, a sve te okolnosti utjecat će i na gubitak geostrateškog interesa Sjedinjenih Američkih Država za jugoslavensko područje. One sada svoj fokus vanjskopolitičkih interesa (kao i Europska ekonomska zajednica) prenose na događaje u Sovjetskom Savezu, Njemačkoj te Perzijskom zaljevu.¹⁶

Val demokratskih promjena koje su zahvatile napose zapadne jugoslavenske republike, procesi konstituiranja nove hrvatske demokratske vlasti u drugoj polovici 1990. i s početka 1991. godine odvijat će se usporedno s pobunom dijela srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj.¹⁷ Usporedno se odvijaju složeni procesi radikalizacije jugoslavenske krize i slabljenja njezinih institucija. U tim je okolnostima početak oružane pobune dijela srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj protiv legitimno i demokratski izabrane vlasti od 17. kolovoza 1990. godine označio početak deklariranja i iskazivanja političkih stajališta koja nisu isključivala ni oružane attribute. Politička/diplomatska akcija ili sam diplomatsko-vanjskopolitički odnos Europske ekonomske zajednice u odnosu na takav razvoj događaja uslijedit će na rimskom sastanku Vijeća Europske ekonomske zajednice održana 27. i 28. listopada 1990. godine gdje će se ona zaključkom „izjasniti za politiku očuvanja jedinstva jugoslavenske federacije, pružanja potpore političke i ekonomske demokratizacije i zaštite ljudskih prava“.¹⁸

Napetosti i ekscesi, koji označuju događaje u Republici Hrvatskoj u prvoj polovici 1991., zbog jugoslavenske državne krize i srpske unitarističke/velikosrpske političke ekspanzije prerast će u prve oružane sukobe između hrvatskih redarstvenih snaga i pobunjenih paravojnih snaga dijela srpske nacionalne manjine (Pakrac, 1. ožujka 1991.; Plitvice, 31. ožujka 1991.; Borovo Selo, 2. svibnja 1991.). Te će činjenice utjecati na postupni vanjskopolitički i diplomatski aktivizam Europske ekonomske zajednice u odnosu na prostor bivše Jugoslavije, pa i samostalno na Republiku Hrvatsku. U konkretnom smislu diplomatski odnosi Europske ekonomske zajednice i Republike

¹⁵ Woodward 1995, 104.

¹⁶ U prilog tezi da je bivša Jugoslavija izišla iz zone geopolitičkog interesa Sjedinjenih Američkih Država s kraja 80-ih i početka 90-ih godina vidjeti tekst pod nazivom *The Break up of Yugoslavia, 1990-1992* koji se odnosi na raspad Jugoslavije na službenim mrežnim stranicama Vlade Sjedinjenih Američkih Država. Dostupno na <https://history.state.gov/milestones/1989-1992/breakup-yugoslavia> (6. 11. 2018.).

¹⁷ Neprihvatanje činjenice nove hrvatske politike, a u ime zaštite prava srpskog naroda i provodeći ekspanzionističku velikosrpsku politiku, Skupština općine Knin 27. lipnja 1990. godine donijela je odluku o osnivanju i konstituiranju Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like sa sjedištem u Kninu. O početku pobune vidi više u navodima Borisava Jovića: „Sada se radi etnička karta srpskog prostora naročito u BiH i Hrvatskoj, da se jasno prikaže teritorija gdje su Srbi u većini: Od Šibenika preko Like, Bosanske krajine, pored Save do Bijeljine, svuda su Srbi u većini.“ O tome više vidi Jović 1996, 193. Kao i Odluku o osnivanju i konstituiranju Zajednice općine sjeverne Dalmacije i Like, *Službeni vjesnik općina Drniš, Knin i Šibenik*, br. 12/90.

¹⁸ *Special meeting of the European Council Reproduced from the Bulletin of the European Communities, No. 10/1990, 10.*

Hrvatske s prve polovice 1991. godine proizlazili su kao rezultat dvotračnog djelovanja/događanja – 1. naznake dezintegracije jugoslavenske federacije i želja Republike Hrvatske za novim budućim odnosima između jugoslavenskih republika s mogućnošću stjecanja neovisnosti i 2. korištenje diplomacijom Europske ekonomske zajednice u službi utvrđivanja svih činjenica i „smirivanja“ stanja – naznake korištenja međunarodnopravnim mehanizmima za postizanje mira. Prvi rezultati vanjskopolitičkog aktivizma Europske ekonomske zajednice mogu se tražiti u zbivanjima od 26. ožujka 1991. godine gdje će ministri vanjskih poslova u Senningenu donijeti Deklaraciju i predstaviti svoj politički stav prema događajima u Jugoslaviji.¹⁹

Neposredno utvrđivanje činjenica o stanju u bivšoj Jugoslaviji imat ćemo prvi put u diplomatskom posjetu europske trojke kao još neformalna političkog tijela europske političke suradnje i same Zajednice na čelu s luksemburškim ministrom vanjskih poslova Jacquesom Poosom, nizozemskim Hansom van den Broekom i talijanskim Giannijem de Michelisom 4. travnja 1991. godine u Beogradu, gdje su se o političkoj situaciji i samom stanju u jugoslavenskoj federaciji upoznali isključivo u susretu s Antom Markovićem, predsjednikom SIV-a i Budimirom Lončarom, ministrom vanjskih poslova bivšeg SFRJ-a, dok se s predstavnicima Republike Hrvatske i Slovenije nisu htjeli sastati.²⁰

Dramatičan razvoj događaja u Republici Hrvatskoj u svibnju 1991. godine (2. svibnja 1991. godine smrt 12 redarstvenika u Borovu Selu) rezultirat će političkim stavom Europske ekonomske zajednice od 8. svibnja 1991. godine gdje će službenom izjavom Zajednica početi medijatorsku infiltraciju u odnosu na prostor bivše Jugoslavije: „Zajednica i njezine države prate s najvećom zabrinutošću najnovija zbivanja u Jugoslaviji, te da suosjećaju gubitak ljudskih života... Zajednica i njezine države članice upućuju hitan poziv svima onima u institucijama i tijelima zemlje s imperativom njihova djelovanja u skladu s vladavinom prava, a kako bi se osiguralo njihovo normalno funkcioniranje.“²¹ Nastavno na samu izjavu, a s obzirom na nezaustavljivu disoluciju jugoslavenske federacije u svibnju 1991. godine kad osim oružanih sukoba dolazi i do jačanja ustavne krize neizglasavanjem/suspenzijom Stjepana Mesića za predsjednika Predsjedništva SFRJ-a, nepostizanja dogovora između republika o budućim odnosima i uređenju državne zajednice, diplomacija Europske ekonomske zajednice preuzima medijatorsku ulogu te sada možemo govoriti i o prvom uključivanju neke međunarodne institucije u rješavanje krize. Konkretno, drugim

¹⁹ U prihvaćenoj Deklaraciji europska politička suradnja navodi da Zajednica i njezine države članice prate s najvećom zabrinutošću stanje u Jugoslaviji te da potiču napore za rješavanje ustavne krize dijalogom, a sve u okvirima jedinstvene Jugoslavije. O samoj Deklaraciji vidi više u *Declaration by the Informal European Political Cooperation Ministerial Meeting on Yugoslavia, Château de Senningen, 26 March 1991, Document 4b/61 u European foreign policy, Key documents, ur. Hill, Smith, 2000, 362.*

²⁰ O posjetu trojke Beogradu vidi više u *Meier 1999, 211.*

²¹ *Statement concerning Yugoslavia u EPC Bulletin, 1991, vol. 7, 91/126, 226, 227.*

posjetom Beogradu 29. i 30. svibnja 1991. na najvišoj razini Europske ekonomske zajednice (Jacques Delors kao predsjednik Europske komisije i Jacques Santer kao predsjednik Europskog vijeća), ona će diplomacijom otvoriti/dati naznaku korištenja međunarodnopravnim mehanizmima koji će proizići iz njezinih pravnih izvora (primarnog (Osnivački ugovori) i sekundarnog prava – međunarodnopravne norme) u smislu postizanja vanjskopolitičkih ciljeva, a to je upravljanje krizom. Upravo će se stoga u idućem razdoblju EEZ koristiti posredovanjem kao međunarodnopravnim mehanizmom u smislu postizanja mira. Izloženi modeli mirna rješavanja sporova proizišli su iz Poglavlja VI., članka 33. Povelje UN-a („Stranke svakog spora kojeg bi nastavljanje moglo dovesti u opasnost održavanje međunarodnog mira i sigurnosti moraju, prije svega, tražiti rješenje s pomoću pregovora, ankete, posredovanja, mirenja, arbitraže, sudskog rješavanja, obraćanja regionalnim ustanovama ili sporazumima, ili s pomoću drugih mirnih sredstava prema vlastitom izboru.“).²²

Nedostatak pune potpore Europske ekonomske zajednice demokratskim snagama u Republici Hrvatskoj, kao i ostalim zemljama bivšega Istočnog bloka, a koje je upravo proizlazilo iz vanjskopolitičkog djelovanja same Zajednice (deklaratorne i neobvezujuće Deklaracije o Jugoslaviji i pružanju potpore demokratskoj i jedinstvenoj Jugoslaviji²³) usmjerit će hrvatske diplomatske aktivnosti u svibnju i lipnju 1991. godine prema pojedinačnim diplomatskim susretima s čelnicima njezinih zemalja članica, kao i drugim europskim zemljama. Dokaz navedenoj činjenici možemo pronaći u mnogim memoarskim zapisima, a mi ovdje izdvajamo zapise akademika Davorina Rudolfa koji kronološki navodi vanjskopolitičke susrete predsjednika Republike Hrvatske ili ministra vanjskih poslova tijekom navedenih mjeseci (Budimpešta, London, Rim, Vatikan, Beč).²⁴

4. BRIJUNSKA DEKLARACIJA – DIPLOMACIJA KAO ODRAZ UPORABE MEĐUNARODNOPRAVNIH MEHANIZAMA UPRAVLJANJA KRIZOM

U prethodnom poglavlju analizirali smo diplomatske odnose Europske ekonomske zajednice i bivše Jugoslavije do 25. lipnja 1991. godine, iz kojih će postupno zbog disolucijskih procesa jugoslavenske federacije i razvoja događaja na njezinu

²² O Povelji UN-a vidi više na mrežnoj stranici Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske, dostupno na http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/povelja_un_hr.pdf (6. 11. 2018.).

²³ Nakon posjeta visoke delegacije EEZ-a Beogradu Europska ekonomska zajednica, tj. europska politička suradnja 8. lipnja 1991. godine opetovano je donijela još jednu Deklaraciju kojom Zajednica provodi politiku vjerovanja u opstojnost Jugoslavije, odnosno ne uviđa da je proces disolucije nezastavljiv i da sve političke okolnosti govore o nemogućnosti očuvanja zajedničke države. O navedenoj Deklaraciji vidi više u *Statement concerning Yugoslavia* u *EPC Bulletin*, 1991, vol. 7, 91/126, 298, 299.

²⁴ O diplomatskoj „ofenzivi“/aktivizmu vanjske politike Republike Hrvatske tijekom svibnja i lipnja 1991., vidi više u *Rudolf* 1999, 205–233.

području (državna kriza, početak oružanih sukoba) početi nova dimenzija odnosa Europske ekonomske zajednice i Republike Hrvatske u službi sprječavanja sukoba i postizanja mira – upravljanja krizom. Razvoj događaja koji su se zbivali do 25. lipnja 1991., poglavito onih koji će uslijediti prvih dana nakon 25. lipnja 1991. godine kad je došlo do proglašenja neovisnosti Republike Hrvatske i Republike Slovenije, a kao reakcija na navedene odluke bio je i *desetodnevni rat*²⁵ u Republici Sloveniji, europska uloga i želja za upravljanjem krizom realizirat će se diplomatskim aktivnostima institucija Europske ekonomske zajednice.²⁶

Diplomatske aktivnosti Europske ekonomske zajednice bit će ponajprije uvjetovane geopolitičkom „nezainteresiranosti“ Sjedinjenih Američkih Država u odnosu na prostor bivše Jugoslavije²⁷ i želje za dokazivanjem Europske ekonomske zajednice kao potentna subjekta za rješavanje krize na tlu Europe, a iz kojeg će proizići sada već i povijesna izreka luksemburškog ministra vanjskih poslova: „Ovo je vrijeme Europe, a ne vrijeme Amerikanaca. Ako ijedan problem mogu riješiti Europljani, onda je to jugoslavenski problem. To je europska država i zato ne odlučuju Amerikanci.“²⁸ Da bi upravo došlo do europskoga vanjskopolitičkog aktivizma u odnosu na prostor bivše Jugoslavije i samog diplomatskog/medijatorskog postupanja, osim političke odluke/volje, njezino pravno uporište valja tražiti u međunarodnopravnim odredbama (akti međunarodnih organizacija, međunarodni ugovori) i izvorima europskoga javnog prava (primarno – Osnivački ugovori) i sekundarno zakonodavstvo (uredbe, direktive, odluke, preporuke, mišljenja).²⁹ Razmatrajući izvore međunarodnoga javnog prava, nužno je navesti čl. 33., st. 1. Povelje Ujedinjenih naroda koji glasi: „Stranke svakog spora čije bi nastavljanje moglo dovesti u opasnost održavanje međunarodnog mira i sigurnosti moraju, prije svega, tražiti rješenje s pomoću pregovora, ankete, medijacija – posredovanja, mirenja, arbitraže, sudskog rješavanja, obraćanja regionalnim ustanovama ili sporazumima ili s pomoću drugih mirnih sredstava

²⁵ Naziv „Desetodnevni rat“ proizlazi iz činjenice da je rat između Jugoslavenske narodne armije i Teritorijalne obrane u Republici Sloveniji trajao od 27. lipnja do 6. srpnja 1991. godine, odnosno do Brižunske deklaracije 7. srpnja 1991. godine. Više o samom ratu dostupno na <http://www.slovenijazoo1.gov.si/1olet/pot/>. (17. 11. 2018.).

²⁶ Ustavna odluka Sabora Republike Hrvatske o samostalnosti i suverenosti Republike Hrvatske od 25. lipnja 1991. godine, Narodne novine, broj 31/91, kao i Skupština Republike Slovenije – Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, 1/191.

²⁷ Marsh; Mackeinstein 2005, 166.

²⁸ Izjava ministra vanjskih poslova Luksemburga Jacquesa Poosa dan prije ulaska u zrakoplov i leta ministarske trojke prema Beogradu. O samoj izjavi vidi više u tekstu pod naslovom „Conflict in Yugoslavia; Europeans send high-level team“, „The New York Times“, dostupno na <https://www.nytimes.com/1991/06/29/world/conflict-in-yugoslavia-europeans-send-high-level-team.html> (21. 11. 2018.).

²⁹ O izvorima europskoga javnog prava vidi više na službenoj mrežnoj stranici Europskog parlamenta, dostupno na http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hrFTU_1.2.1.pdf (21. 11. 2018.). Za tada relevantnu koncepciju izvora europskog prava vidi Rodin 1990, 29–128.

prema vlastitom izboru“. Upravo će iz te opće međunarodnopravne koncepcije proizići pravna osnova u punu opsegu samostalna djelovanja diplomacije Europske ekonomske zajednice sa svrhom korištenja međunarodnopravnim mehanizmima s kojima će ona nastojati upravljati krizom na prostoru bivše Jugoslavije.

Kao odgovor na nastalu situaciju i početak rata u Republici Sloveniji na sastanku vrha Europske ekonomske zajednice u Luksemburgu 28. i 29. lipnja 1991. godine donesena je politička odluka koja će imati uporište upravo u odredbama međunarodnoga javnog prava, a odnosit će se na davanje pravne osnove – legitimnost djelovanja Europske ekonomske zajednice kao međunarodne organizacije u međunarodnom posredovanju, u konkretnom slučaju pokretanja mehanizma KESS-a i slanja ministarske trojke koju su činili ministri vanjskih poslova Luksemburga, Nizozemske i Italije u Jugoslaviju. Razlog takva djelovanja EEZ-a nalazimo razmatranjem sadržaja Osnivačkih ugovora Europske ekonomske zajednice gdje joj nije bila ugovorima određena ili određiva mogućnost uključivanja u bilo kakav oblik međunarodnog posredovanja kao drugim međunarodnim organizacijama poput UN-a ili KESS-a. Stoga početak aktivnosti/diplomacije europske trojke u smislu upravljanja krizom korištenjem međunarodnopravnim mehanizmom posredovanja, međunarodnopravnom legitimnosti ili željenom pravnom osnovom da kao regionalna organizacija postupa u skladu s odredbama članka 33. i 53. Povelje UN-a dobit će u odlukama berlinskog sastanka od 19. i 20. lipnja 1991. godine i praškog sastanka KESS-a (danas OESS-a) od 3. i 4. srpnja 1991. godine.³⁰

Na tragu dobivene potrebne legitimnosti djelovanja preko KESS-a diplomacija Europske ekonomske zajednice mogla je djelovati kao medijator prema području bivše Jugoslavije i u samu upravljanju krizom. U tom je smislu europska diplomacija preko trojke 29. lipnja 1991. godine izrazila nakon sastanka sa saveznom premijerom Antom Markovićem u Beogradu i predsjednicima Republike Slovenije i Republike Hrvatske, Milanom Kučanom i Franjom Tuđmanom, u Zagrebu „kako su sve strane pristale na mjere za okončanje sukoba“.³¹ Unatoč diplomatskoj misiji i dobivenim pozitivnim odgovorima dionika navedenih sastanaka s europskom trojkom, a poglavito na sam dogovor o moratoriju na proglašenje neovisnosti Republike Slovenije i Republike Hrvatske, rat u Sloveniji i dalje je trajao i odnosio nove žrtve, a sigurnosno stanje u Republici Hrvatskoj naglo se pogoršalo. Sve je to utjecalo na drugu diplomatsku misiju trojke od 30. lipnja 1991. godine.³²

³⁰ O mehanizmima KESS-a (OSCE-a) vidi u *Summary of OSCE Mechanisms and Procedures*, OSCE Secretariat, 2008. Vidi i *Andrassy et. al* 2010, 395–403.

³¹ O slanju ministarske trojke i sadržaju diplomatsko-medijatorskih razgovora ministara vanjskih poslova EEZ-a s Antom Markovićem, Franjom Tuđmanom i Milanom Kučanom vidi više na službenoj mrežnoj stranici dnevnog tiska „*The New York Times*“, dostupno na <https://www.nytimes.com/1991/06/29/world/conflict-in-yugoslavia-europeans-send-high-level-team.html> (21. 11. 2018.).

³² Ministarska trojka u svojoj je drugoj diplomatskoj/medijatorskoj misiji 30. lipnja 1991. godine u Beogradu dogovorila deblokadu saveznog predsjedništva uz jamstva srpskim predstavnicima da će

Rezultat vanjskopolitičkog/diplomatskog/medijatorskog djelovanja Europske ekonomske zajednice prema rješavanju nastale situacije u Sloveniji, a u svezi s donošenjem odluka Republike Hrvatske i Republike Slovenije o proglašenju neovisnosti, reflektirat će se tako da će međunarodna zajednica, pokušavajući utjecati na smirivanje krize, potaknuti odluku hrvatskog vodstva o stavljanju moratorija na provedbu ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske uz uvjet da se u tome tromjesečnom roku postigne nov sporazum jugoslavenskih republika. Pisani oblik toga međunarodnog aranžmana bit će oblikovan u tzv. Brijunsku deklaraciju od 7. srpnja 1991. s dvama pripadajućim aneksima.³³

Analizirajući Brijunsku deklaraciju kao odraz diplomatskog aktivizma i korištenja političkim i pravnim mehanizmima na odluke tijela vlasti Republike Hrvatske (i Republike Slovenije), možemo u ovom dijelu rada zaključiti da je diplomacija Europske ekonomske zajednice u odnosu na prostor Republike Hrvatske, kao i na prostor Republike Slovenije, bila u službi uporabe međunarodnopravnih mehanizama za mirno rješavanje sukoba (medijacije, pružanje dobrih usluga), a sve u skladu s već spomenutom odredbom članka 33., stavka 1. Poglavlja VI. Povelje UN-a. Zbivanja na ratom zahvaćenom području u Republici Hrvatskoj u srpnju 1991. godine, nakon donesene Brijunske deklaracije, uz političku inicijativu državnog vrha Republike Hrvatske utjecat će na daljnju internacionalizaciju jugoslavenske krize, kao i na nove dimenzije diplomatskih odnosa između Republike Hrvatske i Europske ekonomske zajednice u smjeru proširivanja promatračke misije ECMM-a i na Republiku Hrvatsku.³⁴

Slovenija i Hrvatska poštovati moratorij na proglašenje neovisnosti. O drugom posjetu vidi u *Mesić* 1994, 57–64.

³³ *Joint declaration* – Uradni list Republike Slovenije, Međunarodne pogodbe, Številka 1, 16. srpnja 1991. O samoj Brijunskoj deklaraciji vidi i na službenoj mrežnoj stranici Ujedinjenih naroda, dostupno na http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/HR%20RS%20SI_910707_Brioni%20Declaration.pdf (5. 12. 2018.). Također o samoj Brijunskoj deklaraciji vidi više u *Vukas* 2017, 158.

³⁴ Politička inicijativa hrvatskoga državnog vrha bila je sa željom za internacionalizacijom jugoslavenske krize i mogućnošću proširenja djelovanja Promatračke misije na Hrvatsku s eventualnim slanjem snaga za razdvajanje. Europska ekonomska zajednica na temelju će takve inicijative, činjeničnog stanja na prostoru zahvaćenom oružanim djelovanjem i izvješća Henryja Wynaendtsa kao posebnog izaslanika političkog odbora europske političke suradnje, nadležnost djelovanja Promatračke misije u skladu s postignutim dogovorom ministara vanjskih poslova članica EEZ-a od 29. srpnja 1991. godine proširiti i na Republiku Hrvatsku. O proširenju djelovanja Promatračke misije na Republiku Hrvatsku vidi više u *Libal* 2004, 41, kao i u *Both* 2000, 11.

5. MIROVNA KONFERENCIJA O JUGOSLAVIJI – PRVI KORACI PREMA MEĐUNARODNOM PRIZNANJU – NOVE DIMENZIJE BILATERALNIH ODNOSA EEZ-A I REPUBLIKE HRVATSKE

Iako je EEZ aktivnostima ministarske trojke i dalje vjerovao da će daljnjim diplomatskim aktivnostima i proširivanjem nadležnosti djelovanja promatračke misije ECMM-a i na Republiku Hrvatsku uspjeti prekinuti oružane sukobe i postići mir³⁵, zbivanja u kolovozu 1991. godine na području zahvaćenom oružanim sukobima u Republici Hrvatskoj bila su takva da se od velikosrpske politike i djelovanja srpskih pobunjenika i JNA-a bilježe daljnje ljudske žrtve, jača okupacijski režim na hrvatskom teritoriju, a primjetno je znatno uništavanje hrvatskih gradova i sela.³⁶ Sada je već jasno da jugoslavenska kriza poprima dimenziju pravog rata, a šansa za uređenje odnosa jugoslavenskih republika sve je manja. U tim okolnostima EEZ nastoji dokazati svoju sposobnost upravljanja krizom i njezinim samostalnim rješavanjem predstaviti se na vanjskopolitičkoj sceni. Važnost takve nove europske promocije valja tražiti i u kontekstu izgradnje Maastrichtskog sporazuma. Sve su to razlozi donošenja, sada se već može reći, „povijesne“ Deklaracije ministara europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice 27. kolovoza 1991. godine.³⁷ Navedena Deklaracija, a u svezi s budućim diplomatskim odnosom EEZ-a i Republike Hrvatske, svoju političku, pravnu i povijesnu težinu pokazuje u činjenici da se:

- prvi put javno osuđuje pristranost Jugoslavenske narodne armije i pružanje njezine potpore srpskoj strani
- eksplicitno i nedvosmisleno navodi kako se nikada neće priznati promjene granica do kojih ne bi došlo mirnim sredstvima i sporazumno, a posebno aludira-

³⁵ Dnevni tisak, „*The New York Times*“ od 30. srpnja 1991. godine u tekstu pod naslovom „*Europe Widens Yugoslav Observer force*“ navodi činjenicu stalnih diplomatskih aktivnosti Europske ekonomske zajednice misijama trojke u smislu postizanja i prekida vatre i u smislu proširivanja nadležnosti djelovanja promatrača ECMM-a u Republici Hrvatskoj. U istom tekstu navodi se izjava nizozemskog ministra vanjskih poslova Hansa van den Broeka kojom se jasno naglašava cilj koji se želi postići trenutnom diplomacijom te sama izjava glasi: „Ono što zaslužuje najviši prioritet u ovom trenutku je postići prekid vatre... Besmisleno je govoriti o gospodarskim pitanjima ili bilo što drugo kad se nasilje događa, nasilje se nastavlja.“ Za tekst vidi <https://www.nytimes.com/1991/07/30/world/europe-widens-yugoslav-observer-force.html> (16. 12. 2018.).

³⁶ Diplomatska aktivnost europske trojke vidljiva je i u činjenici da je ona 4. kolovoza 1991. godine otišla iz Beograda bez postignuta sporazuma o nadgledanju i djelovanju Promatračke misije ECMM-a, a za što je isključivi krivac bilo srpsko političko rukovodstvo. O tome više vidi *Libal* 2004, *op. cit.* (bilj. 34), 46.

O samim oružanim sukobima i otvorenoj vojnoj agresiji velikosrpske politike prema Republici Hrvatskoj tijekom kolovoza 1991. godine svjedoče i vijesti objavljene u dnevnom tisku iz navedenog vremena. O tome više vidi u *Kronologija rata, Hrvatska 1989. 1998. Bosna i Hercegovina, Hrvatski informativni centar, Zagreb, 1998.* (navedeno izdanje kronologije rata u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini nastalo je ažuriranjem tekstova iz dnevnog tiska „*Večernji list*“, a usporediti s *Marijan* 2016).

³⁷ Deklaracija o Jugoslaviji ministara vanjskih poslova europske političke suradnje Europske ekonomske zajednice, *EPC Bulletin 1991, vol 7, 389, 390.*

jući na srpsku stranu, čime jasno možemo zaključiti da će EEZ strogo primijeniti međunarodnopravno načelo *uti possidetis*

- prvi put osim diplomacije primjenjuju i drugi međunarodnopravni mehanizmi za mirno rješavanje sporova i osiguranje mira postupkom mirenja – koncilijacija – Mirovna konferencija
- osim mirenja uvodi arbitražni postupak i njegova pravila i imenuje Arbitražna komisija, čime definitivno vanjskopolitičko postupanje Europske ekonomske zajednice u smislu upravljanja krizom dobiva pravno rješenje u smislu europskog pronalaženja rješenja jugoslavenske državne krize, a mogli bismo reći i samoga daljnjeg sprečavanja sukoba i postizanja mira
- prvi put postavlja rezolutan uvjet prema svim stranama jugoslavenske državne krize s mogućnošću provođenja određenih akcija prema onima koji ne budu poštivali temeljne zaključke i predstavljena načela
- prvi put institucionalizira rješavanje jugoslavenske državne krize Mirovnom konferencijom i Arbitražnom komisijom kao *ad hoc* stvorenim tijelima, a u skladu s odredbama međunarodnog prava. Institucionalizacijom rješavanja jugoslavenske državne krize ona nedvojbeno ostaje u području isključivo političkog i međunarodnopravnog djelovanja, kao i to da ona dobiva naglašeniji međunarodni karakter njezina rješavanja.³⁸

U smislu same operacionalizacije Deklaracije od 27. kolovoza 1991. godine Deklaracijom od 3. rujna 1991. godine bit će ustrojene *ad hoc* institucije – Mirovna konferencija čije će sjedište biti u Hagu, a čime će potpuno Europska ekonomska zajednica internacionalizirati i institucionalizirati jugoslavensku državnu krizu. Institucionaliziranje rješavanja jugoslavenske državne krize Europska ekonomska zajednica valja razmatrati i u kontekstu stvaranja zajedničke vanjske i sigurnosne politike i maastrichtske Europe, a sve u suglasju s Poveljom UN-a i međunarodnim pravom i bez mogućnosti vojnog djelovanja, držeći se načela neutralnosti.³⁹ Upravo sve kompleksnija zbivanja na ratom zahvaćenom području Republike Hrvatske diktirat će tempo diplomatskih odnosa, odnosno postupanja medijatora (Europske ekonomske zajednice). Stoga će Europska ekonomska zajednica Haškom mirovnom konferencijom na sastanku hrvatskog i srpskog predsjednika, ministra obrane tadašnjeg SFRJ-a, predsjedavatelja EEZ-a i lorda Carringtona održanu 4. listopada 1991. godine u Den Haagu prvi put spomenuti (ponuditi) novo rješenje ili viđenje rješenja. Rješenje ili cilj koji se htio postići u kontekstu mehanizama Mirovne konferencije prema navodima Nobila sadržavalo je „... perspektivu međunarodnog priznanja onih republika koje to žele na kraju pregovaračkog procesa... Priznanje se trebalo postići u okviru cjelovitog rješenja na podlozi sljedećih komponenata:

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*, 390, 391.

- labave asocijacije ili saveza suverenih država
- adekvatnih aranžmana za zaštitu manjina, ljudskih prava i specijalnog statusa za pojedina područja
- bez unilateralne promjene granica.⁴⁰

Na tragu definiranih zaključaka istaknutih na Mirovnoj konferenciji 4. listopada 1991. godine, a nakon neformalna sastanka ministara vanjskih poslova EEZ-a 5. i 6. listopada 1991. godine održana u Haarzuilensu, ministri će donijeti izjavu koja će imati status deklaracije, objavljene u biltenu europske političke suradnje. U navedenoj Deklaraciji EEZ je naznačio tri pravnoopolitička modaliteta o rješenjima budućih odnosa između jugoslavenskih republika, a to su: priznanje neovisnosti republika, neprihvatanje nasilne promjene granica i uvođenje sankcija onima koji se ne budu pridržavali postignuta sporazuma o prekidu vatre.⁴¹ S obzirom na to da u tri mjeseca moratorija jugoslavenske republike nisu pronašle nikakvo rješenje budućih institucionalnih odnosa, a ratna su zbivanja poprimila vrlo ozbiljnu dimenziju, Hrvatski sabor odlučuje raskinuti sve državnopravne odnose na temelju kojih je RH sudjelovala u ustavnoj strukturi jugoslavenske države. To je sadržaj Odluke Hrvatskog sabora od 8. listopada 1991. godine o raskidu državnopravnih sveza na temelju kojih je Republika Hrvatska zajedno s ostalim republikama i pokrajinama tvorila SFRJ.⁴²

Gotovo istodobno s prihvaćanjem tih važnih i prekretničkih odluka u Hrvatskom saboru, 10. listopada 1991. diplomacija EEZ-a posredstvom Hansa van den Broeka neposrednim je kontaktom sa svim članovima Predsjedništva SFRJ-a, predstavnika SIV-a, predsjednika svih republika, saveznog ministra obrane i lorda Carringtona posredovala u još jednom u nizu pokušaju postizanja „prekida vatre“.⁴³ Unatoč Odluci Hrvatskog sabora, diplomacija Europske ekonomske zajednice i dalje će svoje djelovanje kanalizirati preko Mirovne konferencije. U smislu objektivna razmatranja prvih diplomatskih odnosa Republike Hrvatske i Europske ekonomske zajednice treba naglasiti kako su u radu Konferencije sudjelovali hrvatski državni čelnici te se takva politika Europske ekonomske zajednice može smatrati prvim oblikom službenih međunarodnih kontakata Republike Hrvatske i Europske ekonomske zajednice.

Prijelomni trenutak koji će utjecati na buduće diplomatske odnose Republike Hrvatske i Europske ekonomske zajednice bit će vezan za zbivanja od 4. studenog 1991. godine, kada će Europska ekonomska zajednica posredstvom lorda Carringtona predočiti svim stranama „Odredbe sporazuma za Konvenciju“ kao novi model za uređenje budućih odnosa između jugoslavenskih republika.⁴⁴ Budući

⁴⁰ *Nobilo* 2000, 214.

⁴¹ *EPC Bulletin* 1991, vol 7, 476.

⁴² *Vukas* 2017, 158 i NN, br. 53/91.

⁴³ *Nobilo* 2000, 117.

⁴⁴ „Nacrt Konvencije Konferencije o miru u Jugoslaviji od 4. studenog 1991. (korigirana verzija) Odredbe Sporazuma za Konvenciju“, objavljeno u *Degan* 2002, 319, kao i u *Vukas, ml.* 2006, 795.

da su Odredbe sporazuma za Konvenciju davale mogućnost međunarodnog priznanja republika, srpska će ga strana odmah odbiti na 8. plenarnoj sjednici Konferencije u Hagu, održanoj 5. studenog 1991. godine. Kontinuirani neuspjesi u pronalaženju modela reforme odnosa jugoslavenskih republika, propast još jednoga međunarodnopravnog mehanizma koji je nastojala stvoriti Europska ekonomska zajednica, kao i nepostizanje prekida vatre u Republici Hrvatskoj, i posebno, odluke o proglašenju neovisnosti Republike Hrvatske i Slovenije – sve će to biti odlučno za donošenje Mišljenja br. 1. Arbitražne komisije. Navedeno će mišljenje potaknuti europske institucije za posezanjem i za drugim, novim međunarodnopravnim mehanizmima, u kontekstu njezinih diplomatskih nastojanja, a to je donošenje Odluke o međunarodnom priznanju Republike Hrvatske.

Mišljenjem br. 1. Arbitražne komisije od 29. studenog 1991. godine, a koje je nastalo kao rezultat upućenih pitanja ministra vanjskih poslova Republike Srbije Vladislava Jovanovića od 4. studenog 1991. godine i samog preformuliranja lorda Carringtona takvih pitanja („da se Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija nalazi u procesu raspada, da je na republikama da riješe probleme sukcesije država koji proizlaze iz toga procesa prema načelima i pravilima međunarodnog prava, posebno i uz poštovanje ljudskih prava i prava naroda i manjina“ i „da one republike koje izraze takvu želju mogu zajednički ustanoviti novi savez s demokratskim institucijama po njihovu izboru“⁴⁵), diplomacija Europske ekonomske zajednice izlazi iz postupka „pružanja dobrih usluga/medijacije“ i prelazi u fazu priznavanja neovisnosti Republike Hrvatske i ostalih republika s ciljem vjerovanja da će time upravljati krizom i postići mir.⁴⁶

Prva odluka/deklaracija koja će izraziti novu paradigmu vanjske politike Europske ekonomske zajednice u odnosu na Republiku Hrvatsku bit će odluke koje će definirati uvjete i procese za međunarodno priznanje jugoslavenskih republika, koje će izraziti

⁴⁵ O Mišljenju br. 1. Arbitražne komisije vidi više u *Degan* 2002, 334–336.

Vladislav Jovanović u svome memoarskom zapisu navodi da je „osetivši minu pod nogama, koja bi mogla da mu oteža realizaciju plana o brisanju SFRJ sa političke karte Evrope, lord Karington bez konsultovanja naše strane oko autora pitanja, samovoljno preformulisao dva ključna pitanja i prosledio ih na mišljenje Arbitražnoj komisiji“. O tome više vidi u *Jovanović* 2008, 64.

⁴⁶ U smislu pokretanja novih diplomatskih aktivnosti i samih postupaka Europske ekonomske zajednice u odnosu prema Republici Hrvatskoj znakovit je i sadržaj pisma koje je Hans Dietrich Genscher uputio Perezu de Cuellaru, glavnom tajniku UN-a od 13. prosinca 1991. godine u kojem navodi „... da će otezanje priznanja dovesti do daljnje eskalacije sile od strane Jugoslavenske narodne armije, budući da će ona u uskraćivanju priznanja samostalnosti republika vidjeti ohrabrenje za svoju osvajačku politiku prema Hrvatskoj“, kao i u izlaganju samog H. D. Genschera ministrima vanjskih poslova zemalja EEZ-a prije donošenja Deklaracije o Jugoslaviji 16. prosinca 1991. godine u kojoj navodi „... daljnje odgađanje djelovalo bi stoga baš kao ohrabrivanje, da nastave osvajački rat protiv Hrvatske. Primjena sile ne smije se nagraditi ni na koji način. I što bi napokon moglo okončati rat u Hrvatskoj, ako ne priznanje i time internacionaliziranje? Što bismo drugo mogli učiniti, ako dalje uskraćujemo priznanje?“. O samom pismu i izlaganju vidi više u *Genscher* 1999, 542–544.

želju da budu priznate. To su *Deklaracija o smjernicama za priznavanje novih država u Istočnoj Europi i Sovjetskom savezu*, kao i *Deklaracija o Jugoslaviji* od 16. prosinca 1991. godine.⁴⁷ Upravo činom donošenja *Deklaracije o Jugoslaviji* naznačen je završetak jedne faze disolucijskog procesa SFR Jugoslavije i doneseno je rješenje te su postavljeni uvjeti i procedura o međunarodnom priznanju neovisnosti svih jugoslavenskih republika koje ispunjavaju sve uvjete iz Deklaracije, s tim da je navedeno da odluka stupa na snagu 15. siječnja 1992. godine.

U potrazi za legitimnošću i pravnom osnovom djelovanja EEZ-a na hrvatskom prostoru institut međunarodnog priznanja države bitno će izmijeniti ukupnost jugoslavenskih odnosa i otvoriti vrata klasičnih i punopravnih diplomatskih odnosa EEZ-a i RH. Stoga će, uz Mišljenje br. 1 i Mišljenja br. 2 i 3 Arbitražne komisije od 11. siječnja 1992. godine imati odlučujući utjecaj na Europsku ekonomsku zajednicu u smislu formiranja konačne odluke/Deklaracije o Jugoslaviji o međunarodnom priznanju Republike Hrvatske i ostalih jugoslavenskih republika. Navedena će mišljenja kao prethodna pitanja u postupku međunarodnog priznanja država dati onu dodatnu pravnu težinu na temelju koje će i uslijediti međunarodno priznanje Republike Hrvatske u postojećim republičkim granicama.⁴⁸ Nastavno na iznesena mišljenja Arbitražne komisije, 15. siječnja 1992. godine Predsjedništvo Europske ekonomske zajednice svojom Izjavom o priznanju jugoslavenskih republika priznat će Republiku Hrvatsku i Sloveniju⁴⁹, čime ipak neće završiti željeni postupak/proces Europske ekonomske zajednice (poslije Europske unije) da diplomatskim odnosima/diplomacijom i korištenjem međunarodnopravnim mehanizmima upravlja krizom, tj. pokušava kao medijator pronaći rješenje za okončanje rata u Republici Hrvatskoj i napose Bosni i Hercegovini.⁵⁰

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Apstrahirajući na ovom mjestu povijesne argumente o hrvatskoj pripadnosti europskom sustavu i europskim državnim i društvenim strukturama, stavljajući fokus tek na moderne odnose EEZ-a i Jugoslavije, valja bez dvojbe zaključno napomenuti kako su različite europske institucije u svojim bilateralnim odnosima s Jugoslavijom pratile i dobro poznavale unutarnje državne odnose, uočavajući njezina krizna žarišta.

⁴⁷ *EPC Bulletin* 1991, vol 7, op. cit., (bilj. 23), 769–770.

⁴⁸ O sadržaju Mišljenja br. 2 i 3 od 11. siječnja 1992. godine vidi više u *Degan* 2002, 336–339.

⁴⁹ O samoj Izjavi Predsjedništva Europske ekonomske zajednice vidi u *EPC Bulletin*, vol 8, 1992, str. 71.

⁵⁰ Činom priznanja Republike Hrvatske neće prestati diplomatski naponi Europske ekonomske zajednice da diplomacijom i diplomatskim aktivnostima, kao i korištenjem međunarodnopravnih mehanizama pokuša pronaći rješenje za okončanje rata i u Republici Hrvatskoj i u Republici Bosni i Hercegovini. Primjer navedenoga možemo vidjeti samostalnim djelovanjem EEZ-a u vidu Cutilierova plana za Bosnu i Hercegovinu i Akcijskog plana (Juppe-Kinkelova plana) koji je uključivao i rješavanja pitanja u Republici Hrvatskoj i u zajedničkoj diplomatskoj akciji s UN-om u vidu iznošenja Vance-Owenova mirovnog plana i Owen-Stoltenbergova mirovnog plana.

Stoga je teško tvrditi da je jugoslavenska kriza iznenadila europske sigurnosne i političke čimbenike nakon demokratizacije napose zapadnih dijelova jugoslavenske države. Mnoge su europske institucije svojim postojećim mehanizmima, napose instrumentima, prvo europskom političkom suradnjom, a poslije mehanizmima zajedničke vanjske i sigurnosne politike vrlo temeljito i cjelovito razmatrale i pratile unutarnja politička kretanja u Jugoslaviji, napose Hrvatskoj 1990. i 1991., prosuđujući ih na svoj način, opterećen i usloženjen kompromisima raznolikih vanjskih politika europskih država članica. I kada unutarnja politička kriza u Hrvatskoj eskalira u pravu oružanu agresiju, a hrvatska javnost iznimno kritički percipira gotovo svaki europski korak ciljan upravljanju državnim krizom, ova analiza pokazuje kako su institucije EEZ-a ipak relativno brzo i aktivno sudjelovale u nastojanju sprječavanja oružanog sukoba. Insuficijentnost europskopравnih mehanizama i raznolikost vanjskih politika država članica svakako nisu mogli regulirati krizu onom dinamikom kojom je to hrvatska demokratska vlast zaslužila, a stradalo i napačeno hrvatsko pučanstvo očekivalo. Dodatna otegotna okolnost predstavljenih zaključnih promišljanja svakako je i brzina širenja sukoba i intenzitet realizacija zločinačkih planova vrha velikosrpske politike, nejasno označene i skrivene pod strukturama JNA-a i saveznih državnih institucija. Sve je to stvaralo dojam sporosti i neučinkovitosti politika institucija EEZ-a.

Stoga su se diplomatski odnosi Europske ekonomske zajednice i Republike Hrvatske tijekom 1991. godine do međunarodnog priznanja Republike Hrvatske mogli isključivo razmatrati u svjetlu pronalaženja rješenja budućih odnosa među republikama jugoslavenske federacije i postizanja mira. Nemogućnost postizanja dogovornog rješenja utjecat će na politiku priznanja republika. Time, dakle, početak bilateralnih odnosa EEZ-a i Republike Hrvatske ima potpuno drukčiju strukturu i kontekst u odnosu europskih institucija i bilo koje druge države srednje i istočne Europe te će u svakom slučaju biti jedan od ključnih razloga sporosti dinamike jačanja bilateralnih odnosa, a poslije i pristupnih pregovora. Tek će međunarodno priznanje Republike Hrvatske, koje će definirati priznanje njezine vlasti koja je također bila objekt velikosrpske agresije, državne neovisnosti i dakako državnih granica koje RH nije mogla štiti do 1995., biti prijelomna točka nakon koje će se moći stvarati i graditi klasičniji i uobičajeniji bilateralni odnosi. No, kompleksnost i složenost jugoslavenske krize (agresija i sukobi u BiH, vojno-redarstveno oslobađanje hrvatskih okupiranih teritorija 1995. g., NATO-ove intervencije ciljane prema slamanju velikosrpske agresije u BiH i na Kosovu), ali i insuficijentnost i nerazvijenost demokratskih institucija u RH, uključujući i zaštitu ljudskih i manjinskih prava, kompleksni gospodarski tranzicijski izazovi – sve će to biti neki od razloga što će RH u 90-im godinama prošloga stoljeća, unatoč svojim vanjskopolitičkim opredjeljenjima, ipak biti tek fusnota u europskim politikama.⁵¹ Procesi stabilizacije

⁵¹ Taj je izraz uporabio Andrej Plenković, aktualni hrvatski premijer, u svojem govoru na Pravnom fakultetu u Zagrebu u prigodi obilježavanja pete godišnjice članstva RH u EU-u. Više o govoru vidi na

i pridruživanja naznačeni kompleksom događanja 2000-ih ubrzat će i dinamizirati bilateralne odnose, a napose djelomična modifikacija tzv. regionalnog pristupa i paradigme zapadnog Balkana. EU će se od Solunskog summita 2001. definitivno opredijeliti za individualni pristup pregovaranju sa svakom od država nekadašnjih članica jugoslavenske federacije. No i te pozitivne vanjskopolitičke promjene, demokratizacija hrvatskog društva, europeizacija hrvatskoga prava neće biti označene onim intenzitetom približavanja RH punopravnom članstvu u EU-u (kao primjerice Slovačka). Institucionalne i diplomatske posljedice jugoslavenske krize (suradnja s Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije i slično), čak i manji bilateralni sporovi o utvrđenju državnih granica, krhkost hrvatskih državnih institucija i gospodarskih odnosa onemogućit će ulazak RH u EU 2007. godine te će „dugo putovanje“ u punopravno članstvo biti okončano ipak nešto uspješnijim reformama, ali i diplomatskim kompromisima na prijelazu iz prvog u drugo desetljeće našeg stoljeća.

LITERATURA

1. Andrassy, J.; Bakotić, B.; Seršić, M.; Vukas, B. (2010). *Međunarodno pravo I*. Zagreb.
2. Artisien, P. F. R.; Holt, S. (1980). Yugoslavia and the EEC in the 1970's. *Journal of Common Market Studies*, 18 (4), 355-369.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1980.tb00852.x>
3. Both, N. (2000). *From Indifference to Entrapment: The Netherlands and the Yugoslav Crisis 1990-1995*. Amsterdam University Press
<https://doi.org/10.5117/9789053564530>
4. Čepulo, D. (2003). *Prava građana i moderne institucije: europska i hrvatska pravna tradicija*. Zagreb. Pravni fakultet.
5. Čepulo, D. (2012). *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu: od srednjeg vijeka do suvremenog doba*. Zagreb. Pravni fakultet.
6. Degan, V. Đ. (2002). *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici: Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti*. Zagreb.
7. Genscher, H.-D. (1999). *Sjećanja*. Zagreb.
8. Goldstein, I. (2010). *Dvadeset godina samostalne Hrvatske*. Zagreb.
9. Jovanović, V. (2008). *Rat koji se mogao izbjeći*. Beograd.
10. Jović, B. (1996). *Posljednji dani SFRJ*. Kragujevac.
11. Kolo: časopis Matice Hrvatske (2004), 14, 1(=prosinac). dostupno na: <http://www.matica.hr/kolo/297/> (11.6.2019.)

<https://www.vecernji.hr/vijesti/plenkovic-o-hrvatskom-napretku-od-fusnote-do-ravnopravnog-partnera-1244742> (13. 1. 2019.).

12. Kronologija rata: agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu: (1989. - 1998.) (1998). Hrvatski informativni centar. Zagreb.
13. Libal, M. (2004). Njemačka politika i jugoslavenska kriza 1991.-1992. godine. Zagreb.
14. Marijan, D. (2016). Domovinski rat. Zagreb.
15. Marsh, S.; Mackeinstein, H. (2005). The International Relations of the European Union. Harlow.
16. Meier, V. (1999). Yugoslavia: A History of its Demise. London.
17. Mesić, S. (1994). Kako je srušena Jugoslavija. Zagreb.
18. Nobile, M. (2000). Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997. Zagreb.
19. Rodin, S. (1990). Pravni sustav i institucije Evropske zajednice. Zagreb.
20. Rudolf, D. (1999). Rat koji nismo htjeli: Hrvatska 1991. Zagreb.
21. Sander, G.; Vukas, ml., B. (2009). Kroatische steiniger Weg in die Europäische Union. U: Die Europäische Union und Südosteuropa: Herausforderungen und Chancen. Bodiroga-Vukobrat, N.; Sander, G. (hrsg). Verlag Dr. Kovač. Hamburg. 145-166.
22. Staničić, M. (2005). Dugo putovanje Hrvatske u Europsku Uniju. Zagreb.
23. Šeks, V. (2015). 1991: moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat. Zagreb.
24. Vukas, ml., B. (2006). Prijedlozi i nacrti konfederalizacije Jugoslavije 1990./1991. - posljednji pokušaji "spašavanja" zajedničke države. Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 27 (2), 761-803.
25. Vukas, ml., B. (2017). Hrvatska državnost - pravopovijesne prosudbe. Rijeka.
26. Woodward, S. L. (1995). Balkan tragedy: chaos and dissolution after the cold war. Washington D. D.

*

1. Brijunska deklaracija. Dostupno na http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/HR%20RS%20SI_910707_Brioni%20Declaration.pdf/18 (5. 12. 2018.).
2. Conflict in Yugoslavia; Europeans send high-level team, „The New York Times“. Dostupno na <https://www.nytimes.com/1991/06/29/world/conflict-in-yugoslavia-europeans-send-high-level-team.html> (21. 11. 2018.).
3. Deklaracija EEZ-a i SFR Jugoslavije. Dostupno na <http://www.eubrussels.mfa.gov.rs/rs/lat/doktext.php?subaction=showfull&id=1379508889&ucat=206&temčlate=MeniENG&> (2. 11. 2018.).
4. „Desetodnevni rat“. Dostupno na <http://www.slovenija2001.gov.si/10let/pot/> (17. 11. 2018.).
5. European Communities, European Parliament, Working Documents, 1981-1982., 17. rujna 1981., Document 1-500/81, Motion for a resolution tabled by Mr Israel, Mr Remilly, Mr Habsburg, Mrs Maij-Weggen, Mr Pannella, Mrs Rabbethge, Mr Barbi, Lord Bethell, Mr Janssen van Raay, Mr Luckerand, Mr Diligent, pursuant to Rule 47 of the Rules of Pro-

- cedure on the situation in Kosovo, Yugoslavia. Dostupno na http://aei.pett.edu/62663/1/EPWD_2pp_B10_78.pdf (3. 11. 2018.).
6. Europe Widens Yugoslav Observer force. Dostupno na <https://www.nytimes.com/1991/07/30/world/europe-widens-yugoslav-observer-force.html> (16. 12. 2018.).
 7. <https://www.vecernji.hr/vijesti/plenovic-o-hrvatskom-napretku-od-fusnote-do-ravno-pravnog-partnera-1244742> (13. 1. 2019.).
 8. Izvori europskog javnog prava. Dostupno na http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hrFTU_1.2.1.pdf (21. 11. 2018.).
 9. Povelja UN-a. Dostupno na http://www.mvep.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/ugovori/povelja_un_hr.pdf (6. studenog 2018.).
 10. The Breakup of Yugoslavia, 1990-1992. Dostupno na <https://history.state.gov/milestones/1989-1992/breakup-yugoslavia/> (6. 11. 2018.).
 11. Trade Agreement between the European Economic Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, OJ L, 224, 13. kolovoza 1973. Dostupno na http://europa.eu/rapid/press-releas_MEMO-85-92_en.htm (2. 11. 2018.).

*

1. Bulletin of the European Communities, 7/8, 1973, volume 6, 62–63.
2. Declaration by the Informal European Political Cooperation Ministerial Meeting on Yugoslavia, Chateau de Senningen, 26 March 1991, Document 4b/61 u European foreign policy, Key documents, ur. Hill, C., Smith, E. K. 2000. London.
3. EPC Bulletin, vol 7, 1991.
4. EPC Bulletin, vol 8, 1992.
5. Europe information, Commission of the European Communities, Directorate-General Information, Communication, Culture, The European community and Yugoslavia, srpanj 1988., 13.
6. No. 10/1990, 10.
7. NN, br. 53/91.
8. Službeni vjesnik općina Drniš, Knin i Šibenik, br. 12/90.
9. Special meeting of the European Council Reproduced from the Bulletin of the European Communities.
10. Summary of OSCE Mechanisms and Procedures, OSCE Secretariat, Vienna, 2008.
11. Statement concerning Yugoslavia, EPC Bulletin, 1991, vol. 7, 91/126, 226, 227.
12. Uradni list Republike Slovenije, 1/91.
13. Uradni list Republike Slovenije, Međunarodne pogodbe, Številka 1, 16. srpnja 1991.
14. Yugoslavia and the European Community, Europe information, Spokesman's Group and Directorate General for information, Bruxelles, 20/79, srpanj 1979., 4.

DNEVNI TISAK

1. „Novi list“, 1. srpnja 2013., str. 4 i 5 (broj 21.425, godina LXVII).

Summary

THE BEGINNINGS OF A “LONG” OR “HARD” ROAD OF THE REPUBLIC OF CROATIA TOWARDS THE EUROPEAN UNION, 1990-1991: LEGAL AND HISTORICAL CONTEXT

The Republic of Croatia's accession to full membership of the EU has been an extremely complex and specific process compared to most Central European and South-Eastern European countries. Compared to all the member states that joined the EU in 2004 and 2007, the Republic of Croatia has encountered numerous different challenges, hence the Croatia's accession to the EU has often been described as a “long journey” (M. Staničić) or “hard journey – Steiniger Weg” (G. Sander, B. Vukas, Jr.), and the like.

The accession of the Republic of Croatia to the Euro-Atlantic integrations and its return to the West European civilization was the goal of almost all newly formed political parties and intellectual circles in the 1990's, including the new government of the Republic of Croatia appointed at the first session of the multiparty Parliament on May 30, 1990.

The Yugoslav crisis, and the increasingly open Greater-Serbian aggression and the war against the Republic of Croatia determined to a large extent the relations between the Republic of Croatia and the EEC. Thus, their initial relations were primarily driven by the attempts of the EEC and other European organizations to mitigate the crisis, mediate in the first armed conflicts, and contribute to establishing peace in times of open aggression which threatened the survival of the state.

The authors of this paper will attempt to show the origins of the relations between the Republic of Croatia and EEC based on legal sources of the EEC institutions, the provisions of European law and international law, especially after the proclamation of Croatian independence on October 8, 1991. The goal of this research is to present the role of the EEC in these very specific bilateral relations, and the importance of all these events for the creation of further relations, especially after the international recognition of the Republic of Croatia.

Key words: EEC; mediation; diplomacy; international recognition

